

ISCHA MEIJER INTERVIEWT MARIE KAMPHUIS

Dit interview is een verkorte bewerking van een gesprek dat Ischa Meijer had met mevrouw Marie Kamphuis. Het werd uitgezonden door de VPRO radio op 6 en 13 oktober 1992 in de serie 'Zaken van de Ziel'.

De twee delen zijn te beluisteren via

<http://www.vpro.nl/programma/ischa/afleveringen/?programs=22894297>

Tekstbewerking door Cors van den Brink en Marie Kamphuis.

Gepubliceerd in het Tijdschrift voor de Sociale Sector, november 1993, 11, pp.8 tot 15.

In 1932 werd ze als 24-jarig meisje door haar ouders in een auto met chauffeur naar de kennismakingsbijeenkomst gebracht van een opleiding voor maatschappelijk werk. Afkomstig uit een grootburgerlijk maar ook kunstzinnig milieu had ze gekozen voor een beroep in de hulpverleningssector.

De professionalisering van het maatschappelijk werk in Nederland is voor een belangrijk deel te danken aan de inbreng en inzet van Marie Kamphuis. In een interview met Ischa Meijer vertelt ze over dat werk, over haar teleurstelling toen er in de jaren zeventig een andere wind ging waaien op de academies, en over een aantal persoonlijke opvattingen.

Waarom bent u betrekkelijk laat aan de opleiding begonnen?

In het milieu waarin ik opgroeide werd verwacht dat je je als meisje na de middelbare school ging voorbereiden op het huwelijk of dat je bij je moeder thuis zou blijven om haar gezelschap te houden. Dat laatste had mijn moeder graag gewild, maar ik niet.

Ik koos er voor een richting in te slaan waarbij ik verantwoordelijkheid voor andere mensen zou kunnen dragen. Mijn ouders juichten dat overigens wel toe, dat was geen punt.

Het maatschappelijk werk was in die tijd volstrekt onwetenschappelijk en verkeerde in de marge van de maatschappij, zoals u zelf schrijft. Was dat niet frustrerend?

Nee, helemaal niet. Je beleefde het als een avontuur in een onbekende wereld. Je zou wel zien wat er uit zou komen. Je wist dat je zou kunnen doen wat je graag wilde, verantwoordelijkheid dragen. Maar hoe dat verder was, dat kon je niet overzien.

Wat is dat precies, verantwoordelijkheid dragen voor een ander. Dat doet toch iedereen in zekere mate?

Ja, maar dit was een beroep. Het was nog geen professie, wat het later werd, maar er waren al wel internationale organisaties voor de opleidingen en voor het werk. Pas na de Tweede Wereldoorlog, in 1951, gingen we over het maatschappelijk werk spreken en schrijven als over een ambacht. In 1944, toen de opleiding in Groningen stil lag, heb ik een onderzoek kunnen doen naar de geschiedenis van het maatschappelijk werk en de liefdadigheid, naar de motieven, de manier van werken en de organisatie. Je had in het midden van de vorige eeuw de christelijke en humanistische

filantropen. Ik denk bijvoorbeeld aan iemand als Otto Gerhard Heldring (1804-1876) die behoorde tot het Reveil. Hij wilde zijn geloof vertalen in hulp aan de medemens, maar leefde ook in de veronderstelling dat het je eigen schuld was als je in de marge van de samenleving was geraakt. Ik heb daarover vele tientallen jaren later, in het midden van deze eeuw, toen deze opvatting nog in bepaalde godsdienstige kringen heerste, nogal in de clinch gelegen met mensen uit kerken die vonden dat je hulpverlening altijd moest verbinden met een vroom woord, met het zieleheil of hoe men dat ook uitdrukte. Dat is tot in de eerste helft van deze eeuw doorgegaan.

Mijn idee was dat de nood veeleer niet de persoonlijke schuld was van de mensen, maar van de maatschappij. En in die opvatting stond ik natuurlijk niet alleen. Aan die gedachtengang heeft het socialisme veel bijgedragen. Dat riep ook een tegenbeweging op. Dat de eerste school voor maatschappelijk werk vanuit de burgerlijke lagen van de maatschappij werd opgericht, was te danken aan humanitaire denkbeelden, maar kwam ook voort uit angst voor socialisme. Ik ben zelf ook een tijdlang socialist geweest. In mijn studententijd had ik ook grote sympathieën voor het communisme. Dat is nu misschien onbegrijpelijk, maar het was voor mij toen een vertaling van het 'je naaste liefhebben' naar de maatschappij. Ik heb die sympathieën overigens eind jaren dertig afgezworen.

Heeft u tijdens de opleiding al uw eigen doelstellingen kunnen formuleren?

Nee, daarvoor was het beeld van het werk veel te diffuus. Toen ik eenmaal een aantal jaren had gewerkt, dacht ik het wel aantrekkelijk te zullen vinden leiding te gaan geven aan een opleiding voor maatschappelijk werk; dat leek me boeiend. Maar dat dat ook gebeurde was min of meer toevallig. Men wilde mij in de opleiding graag als medewerker hebben omdat ik ervaring in de praktijk had; de leidinggevenden van toen kwamen alle uit andere beroepen.

U heeft in diezelfde jaren een bloemlezing gemaakt uit de gedichten van Jan Luyken en daarbij een inleiding geschreven. Zou je kunnen zeggen dat ook in het maatschappelijk werk de mystiek een rol speelt?

Ik zou willen zeggen dat de mystiek een inspiratie is geweest. Mystiek heeft ook te maken met gevoel voor schoonheid.

Vormden de wetenschappelijke ideeën over social casework die u later ontwikkelde ook niet een 'opschoning' van het oude maatschappelijk werk, waarbij de structuur duidelijker werd?

Dat is een aardige verbinding die u zo legt. Er is voor mij inderdaad nooit een splitsing geweest. Hang naar schoonheid in de poëzie, en de schoonheid die je ook in mensen kunt vinden, zijn altijd verbonden geweest in mijn werk.

Wat voor soort mensen deed maatschappelijk werk, in de eerste jaren dat u daarmee bezig was?

Onder andere de dochters uit het grootburgerlijk milieu, die door hun ouders naar de CICSA (Centraal Instituut voor Christelijke Sociale Arbeid) werden gestuurd, omdat ze de neutrale opleiding in Amsterdam te rood vonden. Terwijl ze niet wisten dat we zelf op de Cicsa helemaal niet zo 'aangepast' waren. Maar dat was ook heel goed. Je zou niet geschikt zijn voor je werk als je niet los kwam van de normen en waarden van je eigen milieu. Dat heb ik zelf beleefd en zo heb ik anderen opgeleid. Je kwam in contact met mensen uit heel andere lagen van de samenleving. Je moet leren je eigen burgerlijke beoordeling terug te zetten en je afvragen wat anderen drijft.

Had u tijdens de oorlog al ideeën over professionalisering van het werk?

Over professionalisering niet, maar ik wilde wel alles wat aan kennis en kunde aanwezig was,

meegeven aan de leerlingen. We hadden al snel contacten met mensen van de universiteit van Groningen, die bereid waren ons steun te geven.

In 1946 kon ik via een scholarship naar de New York School of Social Work (Columbia University). Dat deed je natuurlijk, je had vijf jaar niet kunnen reizen. Ik had niet echt een beeld hoe het daar zou zijn, maar wilde er wel eens rondkijken. Ik wilde voor de oorlog al graag naar Berlijn, waar onderzoek werd gedaan naar sociaal werk, maar dit ging toen niet door als gevolg van het ontstaan van Nazi Duitsland, waarin overigens ook de beoogde Akademie für soziale und pädagogische Frauenarbeit opgeheven werd.

Zou u nog eens precies willen formuleren wat social casework is?

In de eerste plaats zou ik willen zeggen: ik hang niet aan die term. Die heeft veel weerstand gewekt, maar we oriënteerden ons op Amerika. Toen we die methodiek hier introduceerden, zeiden de maatschappelijk werkers: 'zo werken we al lang'. Maar dat was niet waar natuurlijk. Ik wist dat het volstrekt anders was. Het gaat erom dat je methodisch te werk gaat op grond van wetenschappelijke inzichten en praktijktheorieën die geleidelijk aan in het werk zijn ontstaan. Niet het 'God-zegene-de-greep' dat je vroeger had, maar onder andere bewust je gesprekken voeren. Door de term social casework te gebruiken wilden we aangeven dat het wezenlijk om iets nieuws ging.

Veel begrippen die wij daarmee in het maatschappelijk werk hebben geïntroduceerd zijn later door allerlei disciplines overgenomen, overigens zonder enige bronvermelding. De kerken waren bijvoorbeeld heel geïnteresseerd, hoewel ook afwerend. Als ik predikanten uitlegde hoe wij gesprekken voerden, wat de techniek van het luisteren was en hoe je daar als persoon bij betrokken was, dan moesten ze daar niets van weten. De gesprekken werden "door de Geest geleid". Maar tien jaar later hadden ze zelf opleidingen voor gespreksvoering. Met artsen ging het precies zo. Ik gaf destijds een aantal colleges aan de opleiding voor huisartsen. Die reageerden vaak furieus: voor lange gesprekken hadden ze geen tijd. Maar nu worden ze er wel in getraind.

Voor besturen was deze ontwikkeling ook bedreigend. Bestuursleden van liefdadigheidsinstellingen deden vroeger zelf de huisbezoeken. Later hadden ze een beroepskracht voor de administratie en toen ze nog later maatschappelijk werkers in dienst namen dachten ze dat ze deze (ook) opdrachten konden geven. Maar die werkers zeiden: nee, we weten zelf wat we moeten doen. En als een dominee die in een bestuur van een instelling zat, een dossier over een gemeentelid wilde inzien, werd dat geweigerd. Dat was natuurlijk vreselijk voor die besturen.

In de loop van de tijd zijn bepaalde concepten uit de psychologie en de psycho-analyse geïntegreerd in de praktijktheorie van het maatschappelijk werk. Dat is een tamelijk wisselend kennisbestand. De Amerikaanse grondlegster Mary Richmond wilde van de psycho-analyse niets weten, maar ontwikkelde wel de idee van de methodische aanpak via diagnose en behandeling. Voor mij was het adembenemend om tijdens de periode dat ik zelf in Amerika werkte allerlei ontwikkelingen mee te maken.

Onder die invloeden is het werk in Nederland volledig geprofessionaliseerd, is het niet?

Maar het is altijd een bedreigde professionalisering gebleven, niet alleen in Nederland overigens. Onder invloed van de revolutie van omstreeks 1968 werd opeens de overheersende gedachte dat maatschappelijk werk gekriebel in de marge was en dat eerst vanuit Marxistisch-Leninistische theorieën de structuren veranderd moesten worden. En toen men van daaruit weer bij de mensen terug kwam, kam men in feite alleen bij zichzelf terug. Je kreeg de tijd van de sensitivity-trainingen en dergelijke. Hoe kom ik op jou over en jij op mij. Ik vond het iets vreselijks.

Kort voor mijn pensionering in Groningen kwam er een staflid bij me die matrassen wilde aanschaffen. Waarom dan, vroeg ik. Ja, voor de communicatie. Hoor eens, antwoordde ik, dan neem je maar een kussen van jezelf mee. Moet dat van de overheid komen?

Het was ook een verzet tegen autoriteiten. Wat ik heb gedaan is een tijd 'uit' geweest. Maar er zijn natuurlijk ook mensen die in mijn tijd opgeleid zijn en dingen bewaard hebben, de publikaties van toen worden soms weer geraadpleegd.

Was het niet een vreselijk ouderwetse ontwikkeling?

Daar heeft u volkomen gelijk aan. Ik kreeg van enkele leerlingen te horen dat het toch alleen om het goede hart ging. Dat betekende voor mij een terugkeer naar de jaren dertig, dus u begrijpt hoe verschrikkelijk dat voor mij was. Maar ik was absoluut 'uit'. Ik werd in Nederland niet meer gevraagd voor lezingen of publikaties. Het heeft me niet verbitterd, maar ik was wel teleurgesteld. Wat opgebouwd was, werd zomaar weggegooid.

Gelukkig heb ik mij na mijn pensionering in 1970 nog enige jaren nuttig kunnen maken in Duitsland en vele jaren, onder andere in Groningen, in het welzijnswerk en de opleiding.

Er is nog een merkwaardige complicatie. Want toen tenslotte het social casework een universitair vak werd, toen Ten Have de agologie introduceerde, werd het een ratjetoe. Hoe kon dat?

Het social casework is nooit een universitair vak geweest, dat was de andragologie. Het was een kwestie van hoogmoed van de universiteit. Daar waren mensen die zonder praktijk waren opgeleid, maar wel de pretentie hadden dat ze leiding konden geven aan mensen die midden in de praktijk stonden. Er is wel geprobeerd, vanuit onder meer de Amsterdamse School voor Maatschappelijk Werk, om contact te krijgen met de zevende faculteit, maar dat is afgewezen. Later heeft de hoogleraar Ten Have de Amerikaanse literatuur die ik in Nederland had geïntroduceerd wel gelezen, maar er in zijn andragologie een soort grootste gemene deler uit getrokken.

Zo werkt dat niet. In Amerika is de gang van zaken heel anders. Daar wordt eerst een praktijktheorie ontwikkeld en getoetst en daarna komt de abstrahering, de verwetenschappelijking. Men plukt de ideeën niet zo maar ergens vandaan om ze tot een nieuw geheel te brouwen, zoals onder andere in Nederland gebeurde.

Is er momenteel een restauratie?

Ja, die is er zeker. De opleidingen stellen weer eisen aan studenten. Ze verbeteren de programma's en grijpen deels terug op vroeger.

Is het maatschappelijk werk nog nodig, om die domme vraag maar te stellen?

Ja, dat blijft nodig. Er is geen andere discipline die het werk kan doen dat de maatschappelijk werker doet. Die heel typische psycho-sociale benadering, zowel gericht op het omgevingsveld als op de unieke aspecten van persoon of gezin, dat heeft de psychologie of de sociale psychologie niet. Het is wel vaak zo dat het maatschappelijk werk verstopt zit achter een medische facade. Dat is helemaal niet mooi. Bij de vertrouwensarts gebeurt bijvoorbeeld het meeste werk door maatschappelijk werkers. Zij zijn het die zich hoofdzakelijk met de cliënt bezig houden.

Maar heeft de agologie niet ontzettend veel schade toegebracht aan het maatschappelijk werk? Ik heb het gevoel dat de werkers in de jaren veertig tot zestig veel meer vaktrots hadden dan daarna.

Dat kan ik niet verklaren. Ze hebben zich natuurlijk ook laten overspoelen door die revolutionaire gedachten uit '68 dat het allemaal anders zou moeten. Dat waren de ideeën op de opleidingen. En de

mensen die in het werk zaten werden als het ware geterroriseerd door de mensen die nieuw binnenkwamen. Veel mensen die niet meegingen in deze nieuwe opvattingen zijn weggegaan of weggepest.

Uw lichtung vernieuwers en vormers van het maatschappelijk werk bestaat eigenlijk uit vrij nuchtere mensen die nuchtere dingen deden. In latere lichten speelden misschien verkeerd begrepen psycho-analytische begrippen een enorme rol. Het geëmmer over gevoelens bijvoorbeeld.

Maar wij waren ook wel met gevoelens bezig. Eén van de essentialia die wij uit de dynamische psychologie gehaald hebben was juist dat **'feelings are facts'**. Je kunt mensen wel iets aan het verstand proberen te peuteren, maar dat werkt vaak niet. Wij gebruikten juist het inzicht in de gevoelens om een goede relatie te kunnen leggen. Waarbij je niet alleen verstandelijk elkaar begrijpt, maar er een gevoelsstroom ontstaat waarin je contact hebt met elkaar.

Het blijkt steeds weer dat de maatschappelijk werkers een beetje in het verdomhoekje zitten.

Ze krijgen op bepaalde punten inderdaad geen erkenning voor de dingen die ze te bieden hebben. Ik heb daar niet één algemene verklaring voor. Ik heb wel eens schertsend gezegd: 'wij komen uit het armenhuis'. Men heeft kennelijk ergens in de samenleving assepoesters nodig en daar hebben we ons nog niet voldoende aan kunnen ontworstelen.

Heeft het er ook mee te maken dat het werk door vrouwen werd gedaan? Noemt u zich feministe?

Ja, dat speelde zeker een rol. En ik noem mezelf feministe, het is niet in de mode, maar dat kan me niets schelen. Als jong meisje ergerde ik me er al aan dat een meneer in Parijs voorschreef wat ik mooi moest vinden.

Vond u die strijd lekker?

(lachend) Ik denk wel dat het een hele mooie vorm van sublimering van innerlijke agressie is. Je "strijdt de goede strijd". Voor dingen die de moeite waard zijn. En je gaat niet op de platgetreden paden, je ontdekt iets nieuws en bent daarmee bezig.

Bent u iemand die de wereld wil verbeteren?

Nee, niet de wereld. Dat is me teveel werk en de wereld is te weids en te groot.

Maar wat is het ideaal van u als maatschappelijk werker en opleider? In alles wat u doet zit hoe dan ook idealisme verstopt.

Ik denk dat dat toch wel iets te maken heeft met mijn godsdienstige achtergrond, met de kern daarvan. Dat is de naaste liefhebben als uzelf.

Wat betekent dat?

Dat je niet alleen op de wereld staat, dat je niet de dingen naar je toehaalt, maar dat je naar anderen gaat en dat je er voor anderen bent.

Heeft u uw eigen eenzaamheid kunnen lenigen met al dat werk?

Gedeeltelijk. Ik denk dat elk mens eenzaam is, dat dat bij het menszijn hoort.

Is uw maatschappelijk werk een soort praktiseren van religie?

U wilt alle niet weetbare dingen op formule brengen, eigenlijk.

Wat aardig geformuleerd van u.

Ja, er zijn dingen die je niet benoemen kunt en die je misschien ook niet hoeft te benoemen. U wilt steeds onweetbare dingen van mij weten. Zelfkennis is een moeilijk ding. Ik denk wel dat ik mezelf redelijk goed ken, daar ben ik ook altijd mee bezig geweest. In dit werk moet je over jezelf kunnen reflecteren. Je moet jezelf onder controle hebben en je eigen processen kunnen analyseren. Maar de allerlaatste dingen ... ik weet het niet.

Hoe filosofeert u over de toekomst van het social casework?

Daar kan ik niet over filosoferen. Ik heb in mijn bestaan zoveel veranderingen gezien waarvan ik nooit had gedacht dat ze zouden plaatsvinden. Er kunnen zich over tien jaar opnieuw zoveel veranderingen hebben voorgedaan, waarin het maatschappelijk werk al of niet een rol zal spelen, dat ik daar geen enkele voorspelling over kan doen. Dat zou van een enorme hoogmoed getuigen. Dat heb ik in al die jaren wel geleerd.

Vindt u het prettig om oud te zijn?

Nee. Dat is toch heel duidelijk. Ik kan een heleboel dingen niet meer die ik vroeger wel kon. Je hebt veel achter je, maar weinig voor je. Je wordt afhankelijker en dat is heel moeilijk.